

Derleme

AYRIMCILIK KARŞITI SOSYAL HİZMET UYGULAMASININ GEREKLİLİĞİ ÜZERİNE¹

On The Necessity of Anti-Discriminatory Social Work Practice

Özlem CANKURTARAN *

Eda BEYDİLİ **

*Doç.Dr.,Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

**Arş.Gör.,Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü

ÖZET

Bütün toplumlarda farklı sosyal, kültürel, politik, psikolojik geçmişe sahip bireylerin sahip oldukları bu farklılıklar nedeniyle ayrımcılığa maruz kaldığı tarihsel olarak bir toplumsal gerçeklik olarak görülebilir. Bu ayrımcılık uygulamaları günümüzde bir hak ihlali olarak tanımlanmaktadır. Bir insan hakkı olarak vatandaşlık, eşit ve adil bir şekilde toplumsal hayata katılabilmeyi içerir. Bu da insan hakları ve sosyal adaleti gerçekleştirme misyonu olan sosyal hizmet disiplini açısından önem taşır. Ayrımcılık literatürüne bakıldığında toplumda güçsüz grupların ayrımcılığa maruz kalma olasılıklarının daha yüksektir. Sosyal hizmet uzmanları da toplumda farklı ve güçsüz olan yaşlı, kadın, engelli, kronik hasta, Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transgender, Queer (LGBTQ) gibi incinebilir gruplarla çalışmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının birey, grup ve toplumla çalışırken ayrımcılık karşıtı bir uygulamayı göz önüne almaları kaçınılmazdır. Bu çalışmanın temel amacı, ayrımcılığa ilişkin temel kavramları açıklayarak ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliğini tartışmaktır.

Anahtar Sözcükler: Farklılık, ayrımcılık, insan hakları, sosyal hizmet, ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması

¹ Bu çalışma daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere halihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir.

ABSTRACT

As a historical and social reality, in many societies individuals are exposed to discrimination based on their social, cultural, political, and psychological backgrounds. Today, these discriminatory practices are considered as violation of rights. Citizenship as a human right includes participation in social life fairly and equally. This is important for the discipline of social work that aims to promote human rights and social justice. The body of literature on discrimination shows that vulnerable groups are at high risk to be exposed to discrimination. Social workers work with these vulnerable and disadvantaged groups like elderlies, women, disabled and chronically ill individuals, Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer (LGBTQ). Therefore, it is inevitable for social workers to embrace anti-discriminatory practices. The main purpose of this study was to represent key concepts of discrimination and to discuss the necessity of anti-discriminatory practice in social work.

Keywords: Diversity, Discrimination, Human Rights, Social Work, Anti-Discriminatory Social Work Practice.

GİRİŞ

Sosyal, kültürel, ekonomik, politik, psikolojik vb. farklı geçmişlere sahip insanların sorun çözme ve başetme kapasitelerini artırarak kendi hayatları ile ilgili en iyi kararı vermeleri konusunda güçlenmelerine katkı sağlamak, sosyal hizmet disiplininin amaçlarındandır. Her insanın doğuştan değerli ve saygı duyulması gereken varlıklar olduğu etik ilkesine dayanan bu amaç, beraberinde yaş, toplumsal cinsiyet, dil, mezhep, etnik köken vb. konulara duyarlı olmayı getirmiştir. Bireyler, sahip oldukları bu özellikler nedeniyle yüzyıllar boyunca toplum içerisinde birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Anaakım sosyal hizmet yaklaşımlarının, farklı olmaları nedeniyle ötekileştirilen insanların sorunlarını çözmede yetersiz kalması, farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yaklaşımlardan biri de ayrımcılık karşıtı uygulamadır.

Ayrımcılık karşıtı uygulama, birey, grup ve toplulukların sahip oldukları biyolojik, kültürel, sosyal, etnik vb. farklılıklardan dolayı karşılaştıkları sözlü ve sözsüz her türlü olumsuz tutum ve davranışla başetmelerine katkı sağlayan bir uygulama biçimidir. Günlük hayatta sıklıkla karşılaşılan durumlarda yeterli bilgi temeli ve farkındalık olmamasından ötürü kolaylıkla fark edilmeyen ayrımcılığı anlamak ve önlemek, her insanın değerli olduğunu benimseyen sosyal hizmet disiplini açısından bir gerekliliktir.

Bu çalışmada önce ayrımcılık kavramı hakkında bilgi verilecek, daha sonra ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasına değinilerek ülkemiz açısından bu uygulamanın gerekliliği tartışılacaktır.

Ayrımcılık ve Ayrımcılığa Yönelik Açıklamalar

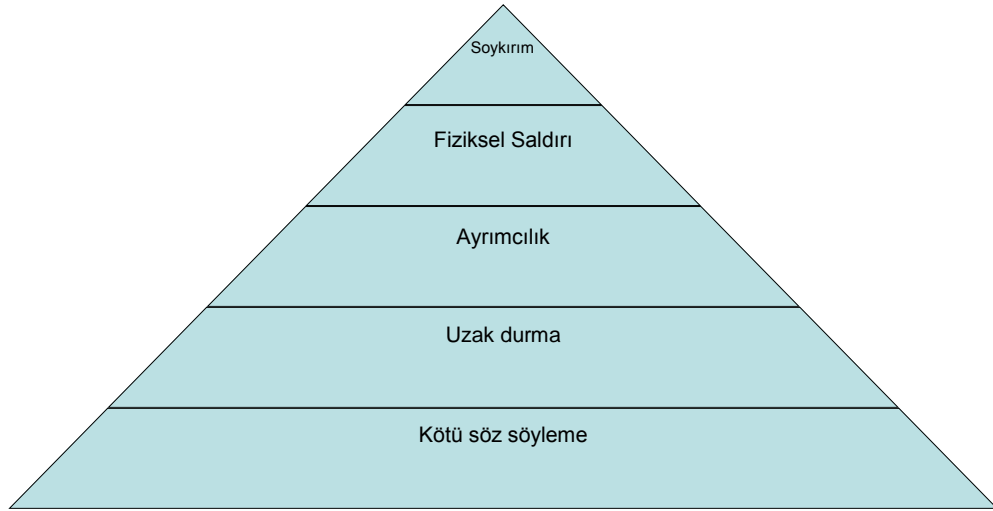
Bir sosyal hizmet uygulama biçimi olan ayrımcılık karşıtı uygulamaya geçmeden önce ayrımcılık kavramını tanımlamak yararlı olacaktır. Literatürde ayrımcılık kavramına ilişkin olarak farklı tanımlar bulunmaktadır. Barker' a göre ayrımcılık, sahip oldukları ırk, toplumsal cinsiyet vb. özelliklerinden dolayı bireylere karşı geliştirilen önyargılı ve olumsuz davranışlardır (1995: 85). Bir başka tanıma göre ayrımcılık, toplumda daha güçsüz olduğu varsayılan özelliklere sahip birey ya da gruplara (kadınlar, etnik gruplar, yaşlı ve ya engelli insanlar gibi) karşı önyargılı, adaletsiz ve eşit olmayan bir biçimde davranmaktır (Thompson, 2001: 33). Ayrımcılık sadece sözlü olarak değil aynı zamanda kişilerin etnik kökeni, dini inancı, yaşı gibi konuları içeren şakalar ya da ifadeleri de kapsamaktadır (Toker Gökçe, 2013: 73).

Herkesin üzerinde anlaştığı bir ayrımcılık tanımı ortaya koymak açısından yapılan bir araştırmada ise, çalışmaya katılanlara "Ayrımcılık kelimesinden ne anlıyorsunuz?" sorusu sorulmuş ve verilen cevaplar kategorilere ayrılarak katılımcıların ayrımcılığı genel olarak hangi temalarla tanımlandığı belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda ayrımcılığı bilişsel bileşenleri (değer, tutum ve inançlar)ile tanımlayanlar; ayrımcılık yöntemleri (ayrımcılığın kaynaklandığı yollar, etnisite, toplumsal cinsiyet, fiziksel farklılık gibi ayrımcılığın temeli) ile tanımlayanlar ve ayrımcılığın sonuçlarıyla tanımlayanlar olmuştur (ayrımcılık sonucu ortaya çıkan belli durumlar: ör: iş başvurunuzda siyahî birini işe almak istemediklerini belirtmeleri). Ayrıca araştırmanın önemli diğer bir sonucu da araştırmaya katılanların ırk/etnisite, toplumsal cinsiyet, engellilik gibi durumlardan dolayı ayrımcı duygu, düşünce, davranış ve tutumlara sahip olduklarıdır (Sullivan,1999: 4).

Burada ayrımcılık literatüründe halen kullanılan Allport tarafından 1954 yılında geliştirilen önyargı ve ayrımcılığın aşama aşama nasıl kendini inşa ettiğini gösteren şemayı (Şekil 1) anlamak önemlidir. Şemaya bakıldığında ilk olarak önyargı ve ayrımcılığın kötü söz söyleme (antilocution) olarak tezahür ettiği görülmektedir. Bu kötü söz söyleme, farklı olan kişi ya da gruplara yönelik cinsiyetçi, homofobik, ırkçı şakalar ve ifadeleri içerir. Diğer bir sonuç ise uzak durmadır (avoidance). Burada bazı kurallar koyarak, aynı mekanı kullanmayarak (örneğin siyahilerle aynı tuvaleti

kullanmamak), farklı olan kişi yada grupları dışarda bırakmak, üstün olarak tanımlanan grupları steril halde kalmasını sağlamak amaçlanır. Ayrımcılık (discrimination), gündelik yaşamda azınlık gruba zarar veren tutum ve davranışların uygulanmasını ifade etmektedir. Bu anlamda ayrımcılık, kötü söz söyleme ve kaçınmanın bir bileşenidir. Ayrımcılık karşıtı uygulama, ırk, cinsel yönelim, engellilik ve inanç açısından geliştirilen yasalarla yakından ilgilidir. Allport, fiziksel saldırıyı (physical attack) önyargının bir sonraki ifadesi olarak tanımlar. Son yıllarda bu saldırılar “nefret suçları” olarak tanımlanmaktadır. Soykırım (extermination) ise önyargının sonuçlarının en kötü ve son ifadesidir. Bu aşamada farklı olan toplulukların ortadan kaldırılması, yok edilmesi amaçlanır. Son olarak önyargının sonuçlarının her bir düzeyinin soykırıma gidecek bir yolu açabileceğine dikkat çekmek ve önlemler almak gerekir (Allport,1954, akt. Clements ve Spinks,2009: 17). Göregenli de ayrımcılığı, önyargılardan beslenen, olumsuz duygu, düşünce, tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreç olarak tanımlar (2012: 21).

Şekil 1 : Allport'un önyargı ve ayrımcılığın sonuçları şeması

Fiziksel farklılıklar, yerleşmiş kalıplar, farklı gruplar arasındaki etkileşime ilişkin normlar, medya vb. birçok öge, önyargı ve ayrımcılığı etkileyen faktörlerdendir. Ayrımcılığın nasıl oluştuğuna ilişkin olarak Bandura' nın sosyal öğrenme teorisi de önemli bir çerçeve sunar. Sosyal öğrenme teorisine göre insanlar model alma yoluyla belli davranış ve tutumlar geliştirir. Dolayısıyla önyargı ve ayrımcılık, ayrımcı

tutum ve davranışlara sahip insanların model alınması yoluyla öğrenilmekte ve aktarılmaktadır (Oskamp,2000, akt: Wahler,2012:1060). “Toplumsal temas” ise ayrımcılık ve önyargının nasıl ortadan kaldırılacağına ilişkin önemli bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre eğer farklı gruplar arasında etkileşimsizlik varsa ve bu durum ayrışmayı ve önyargıyı besliyorsa bu gruplar arasında toplumsal teması gerçekleştirmek önyargının azalmasını sağlayabilir. (Pettigrew,1998, akt: Çuhadar Gürkaynak, 2012:257). Örneğin, Türkiye’ de bir grup üniversite öğrencisi ile yapılan araştırmada, eşcinsel arkadaşı olan öğrencilerin, eşcinsel arkadaşı olmayan, bir bakıma eşcinsel bireylerle herhangi bir etkileşimi (teması) bulunmayan diğer öğrencilere kıyasla, eşcinselliğe ilişkin daha pozitif bir tutum sergilediği ortaya çıkarılmıştır (Sakallı ve Uğurlu, 2008: 59).

Ayrımcılık dolaylı ve doğrudan olmak üzere farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bir kişi veya gruba, yaş, cinsiyet kimliği, engellilik durumu, ırk veya etnik köken, inanç veya dini temeli nedeniyle bir diğer kişi veya gruptan daha az adil davranılırsa bu durum doğrudan ayrımcılıktır. Örneğin aynı konumda çalışan kadın ve erkeğe farklı ücret ödenmesi doğrudan ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık ise, görünüşte ayrımcı olmayan kuralların uygulanmasından ortaya çıkan adil olmayan davranışları içerir (ILO, 2007;19-20). Örneğin işe girişte yaş sınırının konulması dolaylı ayrımcılıktır. Dolaylı ayrımcılık farklılıkları görmezden gelerek, farklı grupların farklı ihtiyaçları olabileceğine ilişkin politika ve uygulamalar geliştirmemek biçiminde de tezahür edebilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının gündelik uygulamalarında ve politika geliştirme süreçlerinde hem doğrudan hem de dolaylı ayrımcılığa ilişkin farkındalıklarını geliştirmeleri ve nasıl mücadele edilmesi gerektiğine ilişkin uygulamalar yapmaları gereklidir.

Ayrımcılık Karşısı Sosyal Hizmet Uygulamasının Ortaya Çıkışı

Bir toplumda baskın olarak uygulanan sosyal refah rejimi o toplumdaki sosyal hizmet politikasını ve uygulamasını belirler. Payne (2005: 8), üç tür sosyal hizmet yaklaşımından bahseder. Bunlar, sosyal hizmet disiplininin amacının birey, grup ve toplumların iyilik halini geliştirmek olduğunu kabul eden düşünümsel/dönüşümsel-terapötik yaklaşımlar (reflexive-therapeutic views), bireylerin ihtiyaçlarına yanıt verecek hizmetler geliştirmek olduğunu savunan bireyci- reformcu yaklaşımlar (individualistic-reformist views) ve toplumda baskı altında olan dezavantajlı bireyleri kendi hayatları ile ilgili karar verme konusunda güçlenmelerini sağlayacak işbirliği ve desteği arayan bir disiplin olduğunu kabul eden sosyalist-kollektivist yaklaşımlardır

(socialist-collectivist views). Dominelli ise bu sınıflandırmayı terapötik-yardım edici yaklaşımlar, bakım-koruma yaklaşımları ve özgürleştirici yaklaşımlar olarak ifade eder (2002: 3-4).

Temel hedefi insan hakları ve sosyal adaleti gerçekleştirmek olan sosyal hizmet içerisinde bir uygulama biçimi olarak yerini alan ayrımcılık karşıtı uygulama da bu anlamda özgürleştirici bir yaklaşım olup, yaklaşımın ortaya çıkışı 1980' li yıllara dayanır. 1980'lerden beri Batılı birçok ülkedeki etnik çatışmaların artması, sosyal hizmetin etnik ve kültürel farklılıklara yanıt vermesini gerekli kılmıştır (Payne, 2005:269). Ancak bu tarihlerden önce de toplumda baskıya, eşitsizliğe ve ayrımcılığa karşı olunması gerektiğinin anlaşılması noktasında önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Dünya genelinde 1960'lı yıllar birçok açıdan önemli bir yüzyıl olmuştur. Feminist düşünce önemli adımlar kaydetmiştir ve "Kadın Özgürleşme Hareketi"yle önemli bir bilinç yükseltme sağlanmıştır. Aynı zamanda bu yıllar, ırk ayrımcılığı ve etnik azınlıkların baskı altında olmalarına yönelik siyaset ve medyanın ilgisinin arttığı yıllar olmuştur. Sosyolojik bakış açısının etkisiyle birlikte psikososyal faktörler üzerine odaklanmak yerine daha geniş sosyal yapılara odaklanılmıştır. Bu durum radikal sosyal hizmetin ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır. Radikal sosyal hizmetin 1980' li yıllarda giderek diğer toplumsal olayların da etkisiyle toplumsal cinsiyet, ırk ve etnisite gibi diğer konularla da ilgilenmeye başlaması ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının temelini oluşturmuştur. Ayrımcılık karşıtı uygulama bu açıdan radikal, feminist, etnik duyarlılık vb. yaklaşımlardan beslenen bir uygulama biçimi olarak sosyal hizmet literatüründe yerini almıştır (Thompson, 2001:5).

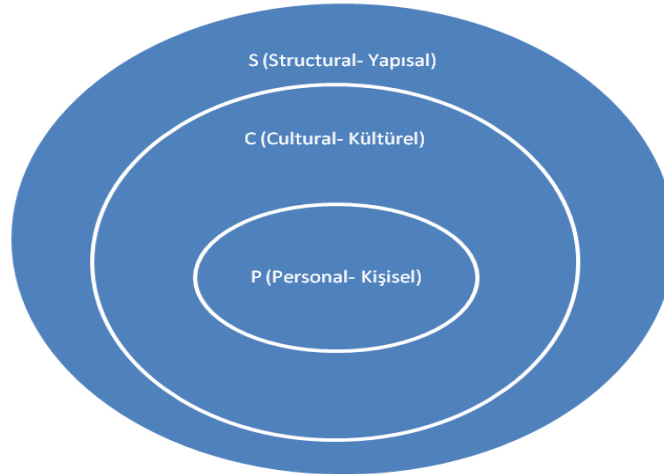
Ayrımcılık karşıtı uygulama toplumdaki birey ve grupların birbirinden üstün olduğunu kabul etmez. Bireyi içinde yaşadığı toplumda ayrımcılığa maruz kalma olasılığını yaratacak farklılıklarla birlikte ele alarak uygulamaların yapılmasını destekler (Okitikpi ve Aymer, 2010: 95). Bu uygulama yaklaşımı sosyal hizmet uzmanlarının, yapısal dezavantajları göz önüne alarak özellikle ırk, toplumsal cinsiyet, engellilik, sosyal sınıf ve cinsel yönelim temelinde olan bireysel ve kurumsal ayrımcılığı nasıl azaltacağını tanımlayan bir uygulamadır (Thompson ve Pierson, 1995: akt. Graham, 1999: 105). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması, ayrımcılığın kimleri, nasıl etkilediğini ve aynı zamanda kişinin kendisinde var olan önyargıları anlamayı içerir. Bu yönde bir anlama, sosyal hizmet uygulamalarında sosyal hizmet uzmanlarına birey, grup ve toplumla çalışırken önemli bir bakış açısı kazandırır. Bu bakış açısını

kazanmak ise uygulamanın temelinde yer alan kavramsal tartışmaları anlamakla yakından ilişkilidir.

AYRIMCILIK KARŞITI SOSYAL HİZMET UYGULAMASINI ANALİZ ETMEDE ELVERİŞLİ BİR KAVRAMSAL TARTIŞMA

Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasında ayrımcılığı analiz ederken bir kavramsal çerçeveye gereksinim vardır. Biyopsikososyal bir varlık olarak insanoğlu diğer sistemlerle etkileşim halindedir. Dolayısıyla ortaya çıkan sorunlar yalnızca bireyden kaynaklı olmayıp, bireyin çevresi ile etkileşimde olduğu diğer sistemlerden kaynaklı olarak da oluşmaktadır. Tam da bu noktadan hareketle Thompson, ayrımcılığın kişisel/psikolojik (personal-psychological), kültürel (cultural), sosyal/yapısal (social/structural) düzeylerde ortaya çıktığını belirtir (Payne, 2005:278).

Şekil 2: PCS (KKY) analizi

Kaynak: Thompson, 2001: 22

Burada P (Personal-Kişisel-K), kişisel düzeydeki tutum, davranış, duygu ve eylemleri içerir. C (Cultural-Kültürel-K) ise bireyin içinde yaşadığı kültürden kaynaklı olarak içselleştirdiği tutum ve davranışları kapsar. S (Structural-Yapısal-S) ise yapısal olarak güç ile bağlantılı olan durumları içerir. Bu düzeyler arasında herhangi bir hiyerarşi yoktur. KKY (PCS) analizi deterministik değildir. Kültürün eylemlerimize neden olduğu gibi bir iddiası yoktur. Amaç ayrımcılığı daha geniş bağlamda ele almak ve ayrımcılığın nasıl işlediğini anlamaktır (Thompson, 2001: 22). KKY analizinin vurguladığı nokta şudur: Bireysel düzeyde belli özelliklere sahip kişi ya da gruplar hakkında sahip olunan tutum, davranış, duygu ve önyargılar, içinde yaşanılan sosyo-ekonomik, politik, inanç ve değer sistemiyle beslenir. Aynı zamanda yapısal olarak bu önyargının sürmesine neden olan, destekleyen, ya da bu

önyargıyı önleyecek herhangi bir çalışma yapılmadığı için sürmesine katkı veren plan, politika ve uygulamalar yer alabilir. Üç yönlü beslenen bu süreç nesilden nesile aktararak devam eder. Örneğin kişisel düzeyde birey, içinde yaşadığı, sosyalleştiği, toplumsal çevreden öğrendiği kabullerden dolayı eşcinsellere yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar içerisinde olabilir. Kültürel düzeyde ise bu ayrımcılığı destekleyen kültürel atıflar, şakalar, medyanın eşcinselliği topluma lanse etme biçimi bu ayrımcılığı pekiştirmektedir. Yapısal düzeyde ise bireylerin cinsel yönelimlerinden dolayı ayrımcılığa maruz bırakılmayacağına ilişkin yasal düzenlemelerin olmaması, eşcinsellerin gereksinimlerini karşılayacak hizmetlerin üretilmemesi yaşanan ayrımcılığın şiddetini arttırmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uzmanları karşılaştıkları vakalarda kişisel, kültürel ve yapısal açılardan bakma ve sorunları analiz etme becerisini kazanmalı ve bu becerilerini kullandıkları yaklaşımlar içerisinde uygulamaya aktarmalıdır.

Toplumda ayrımcılık konusu olan özelliklerin bir kısmına ya da hepsine sahip olmak yaşanan ayrımcılığın boyutunu etkileyebilmektedir. Literatürde çoklu tehlike (multiple jeopardy) olarak adlandırılan bu husus (Ward, 2004; Tarantola, 2007; Jyrkinen ve McKie, 2012) ayrımcılığın şiddetinin artmasına sebep olmaktadır. Örneğin siyahi, yaşlı ve hasta bireylerin çoklu ayrımcılığa maruz kaldığını gösteren araştırmalar mevcuttur (Blakemore and Boneham, 1994; Paz ve Aleman, 1998; Luthar ve diğerleri, 1998: Akt. Moodley, 2006: 121).

Ayrımcılık karşıtı uygulamada dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli nokta kullanılan dil ve söylemlerdir. Kullanılan dil, neyin “normal” ya da “anormal” olduğunu belirterek çoğunluğun dışında kalan herkesi farklı olmaları sebebiyle ötekileştirmektedir. Ayrımcı söylemler dil aracılığıyla nesilden nesile aktarılmakta, süreç içerisinde sanki olması gereken buymuş gibi “normalleştirmektedir” (Thompson, 2001: 31). Örneğin çoğu zaman “iyi niyetle” kadınların duygusal işlerde (psikoloji, sosyal hizmet, hemşirelik, öğretmenlik gibi) daha başarılı olduğu söylenirken onların fen ve matematik bilimlerinde başarısız olacağı anlayışını içselleştirmelerine neden olmaktadır.

Yine Thompson’ a göre (2001:25) mizah ve şakalar da ayrımcılık karşıtı uygulamada göz önüne alınması gereken önemli unsurlardır. Birine “yalnızca bir şakaydı” demek etkili bir savunmadır. Kullanılan dile dikkat ederek bu durumun sürmesine katkı vermemek, dolayısıyla sorunun bir parçası olmamak gerekmektedir. Eğer ırkçı bir ülkede yaşandığı kabul edilirse o zaman ırkçı inanç ve uygulamaların nasıl

öğrenildiğine ve kişiliğin bir parçası olduğuna şaşırılmaması gerekir. Ayrımcılık karşıtı uygulamada ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, ayrımcı kavramlar ve söylemler gündelik hayattan çıkarılmadığı sürece medya ve propaganda yoluyla kültürden kültüre aktarılacaktır.

Sosyal hizmet uzmanlarının, ayrımcılığın yorumlanma biçimine bağlı olarak böyle bir uygulama yapmakta zorlandıklarını belirten Okitikpi ve Aymer'e göre, ayrımcılık karşıtı uygulamanın, bazen sanki bir dizi önemli beceri gerektirmesinden ziyade yalnızca farkındalığı arttırma ve yargılayıcı olmayan tutum geliştirmekle ilgili olduğu düşünülmektedir. Bu durumun, uzmanlara sordukları "Nasıl ayrımcılık karşıtı uygulama yapıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlarda ortaya çıktığını belirtmiştir. Uzmanlar bu soruya yargılayıcı olmamak, kolaylaştırıcı olarak çalışmak ve işbirliği içinde çalışıp müracaatçıları güçlendirmek olarak yanıt vermişlerdir (2010: 99). Ayrımcılık karşıtı uygulama güçlendirmeyi temel alan bir yaklaşımdır. Bu uygulama iletişim, öz-yönetim, düşünme, gözlem gibi mesleki becerilerin kullanılmasıyla sosyal hizmet uygulamalarında daha etkili bir sonuç alınmasına katkı sunacaktır. Aynı zamanda empati, anlayışlı olma, farkındalık arttırma, hassasiyet geliştirme, sonuçlar hakkında düşünme ve adil olma konusunda istekli olma, ayrımcılık ve önyargının üstesinden gelmede temel olarak alınan becerilerdir(Clements ve Spinks, 2009: 18).

Yukarıdaki tartışma ayrımcılık literatürüne sosyal hizmet bağlamında daha geniş bir çerçeveye sunduğu için sosyal hizmet uzmanları uygulamalarında kullanabilecekleri bilgi ve beceri temeline ilişkin katkı sunduğu düşünülebilir.

Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulamasının Temelleri

Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasında temel alınan ve sıklıkla vurgulanan "sosyal sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk/etnisite, engellilik, yaş" gibi özelliklerin nasıl dikkate alınması gerektiğini tartışmak önemlidir.

Sınıf denildiğinde akla ilk gelen isimler, Karl Marx ve Max Weber'dir. Marksist düşüncede sınıf, üretim ilişkileriyle, üretim araçlarının mülkiyeti ile yakından ilgiliyken Weberci anlayışta sınıf, salt ekonomiye dayanan bir durum değil aynı zamanda insanların sahip olduğu güç ve saygınlığa da işaret eden daha geniş bir kavramdır (Arslan,2004: 131). Sosyal hizmet içerisindeki sınıf kavramı farklı ekonomik güç düzeylerine sahip olmayı ifade etmektedir (Thompson,2001: 17). Bu anlamda alt sosyo-ekonomik durumda olan bireylerin sosyal sorunlarla karşılaşma olasılığı üst sosyo-ekonomik durumda olanlara göre daha fazla olmaktadır. Bir başka deyişle yoksul insanlar engelli olduklarında ya da dini inanç, etnik köken gibi farklılıkları

sebebiyle üst gelir grubundaki insanlara göre daha çok ayrımcılığa maruz kalabilecektir. Ancak örneğin çocuk istismarının alt sınıflarda daha yaygın olduğu inancı ve önyargısı, orta sınıf ailelerde yaşanabilecek istismarı görmeyi ve önlem almayı engelleyebilir. Yine yoksulların genelde eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle daha çok danışmanlık becerilerinin kullanıldığı klinik uygulamadan anlamayacakları önyargısı, yoksulların sadece sosyal yardım hizmetinden yararlanıp psiko-sosyal danışmanlık hizmetlerinden yararlanamamasını da beraberinde getirecektir.

Toplumsal cinsiyet kavramı ise biyolojik cinsiyetlere yüklenen toplumsal anlamlara işaret eder. Erkeklerin dışarıda çalışan, evine “ekmek götüren”, koruyan kollayan, güçlü biri olması beklenirken, kadınların hane içerisinde çocukların ve eşin bakımından ve ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu olduğu kabul edilmektedir. Bu kabul, kadınların eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler gibi temel haklara erişimini sınırlandırarak erkeklerle eşit şekilde toplumsal hayata katılımını engellemektedir. Aynı zamanda bu durum, kendisinden beklenen özelliklere sahip olmayan, rol ve sorumlulukları yerine getir(e)meyen kadın ve erkeklerin ikisinin de ayrımcılığa uğramasına da yol açabilmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı özellikle çocuk koruma politikalarında duyarlı olunması gereken konulardan biridir. Örneğin çocuk istismarı konularında çocuk bakımını annenin temel sorumluluğu olarak ele almak, kadınları suçlayan mahkeme kararlarına yol açabilmektedir. Ayrıca kadına yönelik şiddet konusunu ele alırken ev içi şiddetin meşrulaştırılmasında ataerkil ideolojinin pratiklerini görmezden gelmek ve yine kadını suçlamak ayrımcılığı pekiştiren anlayış ve uygulamaların sürmesine neden olmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet uygulamalarının ve politikalarının kendisinde gömülü olan geleneksel anlayışı görünür kılmak ve tartışmaya açmak gerekir.

Toplumsal cinsiyet kavramının yanı sıra cinsel yönelim kavramı ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasını tartışırken üzerinde durulması gereken bir başka önemli kavramdır. Bu kavramlardan yararlanarak LGBTQ bireylerin sosyal hizmetlerden yararlanırken maruz kaldıkları ayrımcılık üzerine sorgulamalar geliştirmek gerekir. Bir başka deyişle heteroseksüel olan her yaş, sınıf, ırk ve etnik kökenden bireyin yararlanabildiği sosyal hizmetlerden LGBTQ bireyler yararlanabilmekte midir? Örneğin LGBTQ bir yaşlı bireyin huzurevi hizmetinden yararlanmak istemesi ya da LGBTQ birinin evlat edinmek istemesi bizi nasıl bir tartışma ve uygulamayla karşı karşıya getirir?

Toplumsal olarak yapılandırılan bir kavram olan ırk ise görecelidir ve en temelde baskın grubun “içinde” veya “dışında” olmayı ifade etmektedir (Ortiz and Jani, 2010:178). Irk toplumsal tarihte linçlere konu olmuş duyarlılığı yüksek konulardan biridir. Irk tartışmalarında ayrımcılık karşıtı bir dil oluştururken yeryüzünde bir tek ırkın insan olduğu söylemini geliştirmek gereklidir. Nitekim büyük bir kısmı antropolog ve hemotolog olan bir grup bilim adamı, insanların tek bir türe ait olduğunu ve insanoğlunun türlere ayrılamayacağını vurgulamıştır (Banton,1973, akt. Clements ve Spinks, 2009: 53). En acı biçimleriyle yaşanmış olan ırk ayrımcılığı uygulamalarına karşı çıkış ayrımcılık karşıtı uygulamanın ortaya çıkışını sağlamıştır. Bu nedenle de ayrımcılık karşıtı uygulamanın temellerinin atıldığı ırk ayrımcılığı karşıtlığı, sosyal hizmet uzmanlarının eşitlik tartışmaları ve özgürleştirici uygulamalara temel oluşturması açısından kayda değerdir.

Yaşçılık (ageism) veya yaşa dayalı ayrımcılık ise biyolojik olarak yaşlanmayla beraber ortaya çıkabilecek olan fiziksel güç yetersizliklerinin bireye özgü olduğunun düşünülmesiyle ortaya çıkmaktadır. İnsanları bağımlı ve bakıma muhtaç olarak algılama, muhatap almama, sosyal hayattan dışlama, istismar etme gibi şekillerde kendini gösterir (Çayır, 2010: 167; Buz, 2015:271). Yaşlılık dönemini yalnızca güçsüzlükleri ile değil bir yaşam deneyimi birikimi olarak algılayıp yaşlıların bilgeleşme olanağı edindikleri hizmetler geliştirmek önem kazanmaktadır. Yaşlıların deneyimlerinden yararlanılan hizmetler geliştirmek toplumun yaşlı için oluşturduğu algıyı da değiştirecektir. Toplumun yaşa yönelik toplumsal beklentilerini esnek hale getirmek yaşanan değişime ilişkin krizler yerine fırsatları daha çok değerlendirmeyi ve görmeyi beraberinde getirecektir. Yaşlılığı toplumda bir tek kategori olarak değerlendirmeden farklılıklarını görerek hizmet üretmek önemli bir başka tartışmadır. Örneğin ataerkil bir toplum yapısına sahip olan Türkiye’ de yalnız yaşayan kadın yaşlılar için ne tür hizmetler üretildiği ya da yaşlılar için üretilen hizmetlerden kadın, engelli, kronik hasta vb. bir yaşlının yararlanıp yararlanmadığı üzerinde düşünmek gerekir.

Tüm bunlar dışında birey, doğuştan veya sonradan oluşan bir engele sahip olması, içinde yetiştiği kültürü, konuştuğu dili vb. nedeniyle toplum içinde “öteki” olarak tanımlanmakta ve gerek dolaylı gerekse de doğrudan ayrımcılığa maruz kalabilmektedir.

Neden Ayrımcılık Karşıtı Sosyal Hizmet Uygulaması?

Ayrımcılık dünya genelinde yaygın olan bir olgudur. Avrupa Komisyonu'nun yayınladığı rapora göre (2015) Avrupalıların %64'ü etnik kökene dayalı ayrımcılığın yaygınlaştığını, %33'ünün dini inancını açıklamanın işe alımda dezavantaj olduğunu düşündükleri ifade etmiştir (Eurobarometer on Discrimination 2015).

Ayrımcılığın engellenmesi amacıyla çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Örneğin Avusturalya' da İslam dinine karşı olan önyargıları ortadan kaldırmak amacıyla camiye diğer inançlara mensup kişilere de açarak burada soruları yanıtlayan Lakemba Camii imamı Yahya Safi, birbirinin inancına ve kültürüne saygı gösterme yoluyla Müslümanların ve Müslüman olmayanların bir arada yaşayabileceğini ancak pek çok yanlış anlaşılmanın olduğunu ifade etmektedir (<http://www.dailytelegraph.com.au/lifestyle/mosque-at-lakemba-opens-door-to-sydneys-mind/story-e6frf00i-1225837111285>). Bu yolla toplumsal temas yaratılarak farklı dinlere inanan kişilerin ayrımcı tutumlar geliştirmelerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Yine Madrid' de Kültürlerarası Arabuluculuk Hizmeti geliştirilmiştir. Bu hizmetin temel amacı, göçmen nüfusun yaşadığı sorunları ortadan kaldırmak, belediye hizmetlerinden yararlanmasını kolaylaştırmak ve hayata katılımlarını arttırmak amacıyla göçmenlerle kamu kurumları arasında ilişki kurmaktır (Bousetta ve Madood, 2001:39). Bu sayede göçmenlerin verilen hizmetlerden yararlanması ve böylece güçlenmelerine katkı sağlanması mümkün olabilecektir.

Türkiye ise geçmişten bugüne farklı etnik köken, inanç vb. insanların yaşadığı bir ülke konumunda olmuştur. Bu nedenle ayrımcılık mevzusu sıklıkla gündeme gelmektedir. Özellikle sivil toplum örgütleri, risk altındaki gruplara yönelik hazırladıkları raporlarda bu kişilerin ayrımcılığa maruz kaldığını ve uğradıkları hak ihlallerini gözler önüne sermektedir.

2012 yılında yapılan Türkiye Değerler Araştırması' na göre Türkiye' de insanların %84'ü eşcinsel, %74 AIDS'li, %68 nikâhsız yaşayan, %64 Tanrı' ya inanmayan, %26 kızları şortla dolaşan, %20' si oruç tutmayan komşu istememektedir. Araştırmaya katılanların %71'i erkeklerin kadınlardan daha iyi siyasetçi olacağı görüşündedir. %68'i üniversite eğitiminin kız çocuklardan ziyade erkek çocuklar için önemli olduğunu belirtmiştir. %69'u ise dışarıda çalışan bir annenin çocuklarının bundan zarar göreceği görüşündedir (<http://www.connectedvivaki.com/2011-turkiye-degerler-arastirmasi/>). Bu araştırma Türkiye'deki insanların "farklı" olan kişi veya gruplara karşı önyargılara sahip olduğunu göstermektedir. Bu önyargılar sonucunda ayrımcılık ortaya çıkmaktadır.

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2011 yılında hazırlanan üç ayrı rapor (Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi, Din veya İnanç Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi ve Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporları) Türkiye' de temel düzeylerde ayrımcılık uygulandığını, ayrımcılıkların sistematik olduğunu, yapısal olarak da desteklendiğini ya da herhangi bir karşı duruş sergilenmediğini ve ayrımcılık sonucu bireylerin, istihdam, eğitim, sağlık, barınma, mal ve hizmetlere ulaşım gibi en temel insan haklarının ihlal edildiğini göstermektedir. Mazlum-Der'in hazırladığı rapora (2010) göre ise Türkiye' de Aleviler, Sünni Müslümanlar, Gayri - Müslümler ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi de çalışmasında cinsel yönelime, engellilere, etnik, kültürel ve dinsel azınlıklara ayrımcılık uygulandığını belirtmekte ve mağdurların anlatılarıyla bu durumlar desteklenmektedir (2007).

Çarkoğlu ve Toprak ise araştırmalarında çalışmaya katılanların %69,8'inin kızının farklı mezhepten biriyle evliliğine karşı çıktığı, %28'inin Kürt bir aileye komşu olmak istemediği ortaya çıkarmıştır (2006: 97).

Sosyal hizmet bölümü öğrencileriyle sosyal adalet üzerine yapılan araştırmada ise öğrencilerin %32,3'ünün politik görüşü, %22'sinin dini inancı, %27,6'sının etnik kökeni, %26'sının cinsiyeti ve %31,5'inin ise ekonomik durumu nedeniyle adaletsiz durumlarla karşılaştığı belirtilmektedir (Buz ve diğerleri, 2013:732). Bu durum öğrencilerin bu noktalarda ayrımcılığa uğradığı biçiminde yorumlanabilir. Bu araştırmada öğrencilerin %66'sı, sosyal hizmet uzmanlarının adaletsizliklerle mücadele etmek için toplumsal gösterilere katılmalarının gerektiğini belirtmişlerdir.

Türkiye'de sosyal hizmet uygulamalarında toplumsal bütünleşmeyi hedef alan sosyal hizmet disiplinin ve mesleğinin yukarıda belirtilen araştırma sonuçlarını dikkate alması ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasına ışık tutacaktır.

Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının temellerinde değinilen özelliklerin yanı sıra yaşlı, engelli, kadın, erkek, çocuk, LGBTQ, kronik hastalığa sahip vb. kişiler ile birey, grup ve toplum düzeyinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının bu grupların gereksinimlerini karşılamaları ve güçlenmeleri için ayrımcılık karşıtı bir uygulama yapmaları son derece önemlidir. Çünkü bu kişi ve grupların farklılıkları nedeniyle hizmetlere erişememe riski olduğunu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle de ayrımcılık ve önyargı konusunda farkındalık artırıcı, bilinç yükseltici bireysel çalışmaların ve grup çalışmalarının yapılması büyük önem kazanmaktadır.

Ayrımcılığa maruz kalan birey, grup ve toplulukların kendilerini “güçsüz ve kurban” olarak tanımladıkları ve düşük benlik saygısına sahip oldukları gerçeği karşısında özellikle mikro düzeyde çalışırken ayrımcılığa maruz kalanların bu özelliklerini ayrımcılık nedeniyle geliştirdiklerini, yapısal boyutlar çerçevesinde ele alacak ve onların eleştirel bilinç geliştirmeleri sağlayacak programlar geliştirilmelidir. Böylece hem mikro düzeyde ayrımcılığın sonuçlarını fark edip müdahale edebilmeli hem de makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarına dayanak oluşturan yasaları ayrımcılık bağlamında sürekli gözden geçirerek savunuculuk uygulamalarını gerçekleştirmelidir. Ayrıca sosyal hizmetlerden yararlananlar arasındaki ilişki dinamikleri ayrımcılık bağlamında sürekli analiz edilmeli ve özellikle hizmete erişemeyenler odak alınarak hizmetler geliştirilmelidir. Ayrımcılık pratiklerinin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığına ilişkin yaşam deneyimlerinin de araştırmalarla ortaya çıkarılarak önleme konusunda uygulama modelleri ve politikalar geliştirilmelidir.

Ayrımcılığa maruz kalan kişi ve gruplarla çalışmada kuşkusuz sosyal hizmet eğitimi son derece önemlidir. Çünkü sosyal hizmet eğitiminin temel amacı, anlamayı, kişinin kendine yönelik algısını keşfetmeyi ve farklı kültür ve geçmişleri bulunan insanlara saygı duymayı öğretmektir. Savunmasız olan ve baskı altında bulunan insanları güçlendirmek ve ihtiyaçlarını karşılamak bu amacın bir parçasıdır (International Association of Schools of Social Work/ IASSW, 2004). Bunları başarabilmesi sosyal hizmet uzmanının kendi kişisel önyargılarından bağımsız değildir. Dolayısıyla her şeyden önce sosyal hizmet uzmanları kendi önyargılarının, ayrımcı tutum ve davranışlarının farkına varmalıdır. Birey, grup ve toplumlarının karşılaştıkları ayrımcılığı yok etme adına sosyal hizmet uzmanlarının savunuculuk, lobicilik, kolaylaştırıcılık, bağlantı kuruculuk gibi rollerini ve mesleki becerilerini aktif bir şekilde kullanmalıdır. Sosyal hizmet örgütlerinde ayrımcılık konusunda farkındalık geliştirerek ayrımcılığa maruz kalanların başvuruda bulunabilecekleri birimler oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet uzmanları ayrımcılık konusunda uluslararası ve ulusal mevzuat konusunda bilgisini geliştirmeli ve uygulamalarında kullanmalıdır.

SONUÇ

İnsanların yaşamlarında karşılaştıkları sorunları aşmalarında ve özgürleşmelerinde birey, grup ve toplum düzeyinde çözümler üreten, güçlendirmeyi, toplumsal gelişimi ve değişimi hedefleyen toplumsal bütünleşmeyi destekleyen ve farklılıklara saygı duyan uygulama temelli bir disiplin için ayrımcılık karşıtı uygulama, bu hedeflere

ulaşmada önemli araçlardan birisidir. Çünkü sosyal hizmetlere ihtiyaç duyan bireyler siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik vb. açılardan toplumdaki "farklı olan", dolayısıyla mal ve hizmetlere erişimi diğer insanlarla eşit olmayan risk altındaki çocuk, yaşlı, kadın, genç, engelli, kronik hasta, LGBTQ kişilerdir. Dolayısıyla bu kişileri ve gruplara sunulacak hizmetlerde ayrımcılık karşıtı uygulamayı göz önünde tutmak, sosyal adaleti amaç edinen bir disiplin açısından gerekliliktir. Bu gerekliliğin göz önüne alınarak sosyal hizmet uzmanlarının eğitiminde cinsiyet kimliği, yaş, engellilik, etnik köken, inanç vb. konularda gerekli farkındalığı sağlayacak eğitimlere ve uygulamalara yer verilmelidir. Eğitim sürecinde yapılacak grup uygulamaları yoluyla önyargıların kırılacağı düşünülmektedir.

Ayrımcılık karşıtı bir sosyal hizmet uygulamasında, farklı gruplara dair yapılan şakalarda eğer biz o gruba dahil olsaydık, ne hissederdik sorusu temelinde empati geliştirme çalışmaları yapılabilir. Böylece önyargı ve ayrımcılığın sonuçlarını azınlık grup tarafından nasıl deneyimlendiğine ilişkin farkındalığın artması sağlanabilir. Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamalarında tartışılması gereken konulardan birisi de adil olmanın nasıl olduğudur. Adil olmayı anlamak eşitliği tartışmayı gündeme getirir. Çünkü eşitlik her zaman adaletin sağlandığı anlamına gelmez. Örneğin, engelli olan ve engelli olmayan üniversite öğrencilerine aynı sınav düzeninin sağlanması, kişilerin farklılıklarını göz önüne alınmadığı için adil olmayan bir sonuç yaratabilir. İçinde yaşadığımız toplumda farklı ve güçsüz olana nasıl adil davrandığımız konusu çeşitli örneklerle empati ve bilinç yükseltmeyi de kullanarak geliştirilebilecek becerilerden birisidir.

Ayrımcılık ve soykırıma giden sürecin önyargı ile başladığı ve önyargının gündelik yaşamda nasıl var olduğu hem sosyal hizmet eğitiminde hem de sosyal hizmet uygulama modelleri içerisinde ayrı bir program olarak yer almalıdır. Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin öğrencilik döneminden başlayarak eğitim müfredatı gereği toplumdaki farklı gruplarla toplumsal temas kurmaları yoluyla kendiliğinden ve yalnızca bu meslek sahibi olacakları için öğrendikleri bir modeldir. Bunun yanı sıra özellikle sosyal psikolojinin konularından birisi olan önyargı ve ayrımcılığın derslerde ayrıca ele alınıp tartışılması gereklidir. Ayrıca Türkiye’de farklı grupların ayrımcılığı nasıl deneyimlediği ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının hangi bilgi, beceri ve değerleri içerdiği lisansüstü araştırmalarıyla ortaya çıkarılmalıdır. Bu araştırmalarda ayrımcılığın yapısal boyutları içerisinde yer alan mevzuat nedeniyle üretilen ayrımcılık pratikleri de ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışmalarda yalnızca

toplumda değil, aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının da kaynaklara ulaşma, bilgiye erişim gibi güçlerini nasıl birer ayrımcılık aracı olarak kullandıklarına da dikkat çekilmelidir. Çünkü sosyal hizmet uzmanlarının uygulaması da ayrımcılığa neden olabilir. Örneğin seks işçiliği yapan bir kadının yaptığı işin “ahlak dışı” olduğunu öne sürerek, çocuğunu kurum bakımına alınması kanaatine varan bir sosyal hizmet uzmanı kendi kişisel değer yargılarıyla karar vermiştir. Oysa burada uzmanın kişisel değer yargılarından ziyade çocuğun yüksek yararı söz konusudur. Aynı şekilde Suriye’ den gelen bir aile ile çalışan sosyal hizmet uzmanının görüşmelerinde ihtiyaç olduğu halde tercüman kullanmaması ayrımcı bir uygulama yaratacaktır.

Türkiye’ de yapılan araştırmalar sonuçlarından anlaşılacağı üzere farklılıklara ilişkin olumlu bir yaklaşım bulunmamaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet uygulama alanında ayrımcılık karşıtı uygulamaya duyulan ihtiyaç gün geçtikçe daha da artmaktadır. Bu nedenle uygulamanın içinde olan sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık karşıtı uygulamaya dair bilgi, beceri ve değer temeline ilişkin yeni bilgi ve beceriler edinecekleri bir eğitim programına ihtiyaçları vardır. Bu programlar ayrımcılığa maruz kalan kişi ve gruplarla yapılacak çalışmalardan elde edilen bilgiler ışığında düzenlenmelidir. Bu eğitimler hem sosyal hizmet uzmanlarının örgütlü oldukları dernekler hem de en fazla istihdam edildikleri yer olan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinden başlayarak geliştirilebilir. Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulaması bir teoriden ziyade bir uygulama biçimidir. Dolayısıyla bu uygulamanın hangi yaklaşımla çalışırsan çalışırsın mutlaka ele alınması gerekir. Bu durum müracaatçıların yüksek yararına olacaktır.

Kaynakça

Arslan, A. D. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıf. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 126.143.

Barker, L R. (1995). *The Social Work Dictionary* (3rd ed.). Washington DC: NASWC Press.

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2011). Türkiye’ de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu.http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Cinsel_Yonelim_veya_Cinsiyet_Kimligi_Izleme_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 12.06.2014.

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2011). Türkiye’ de Din veya İnanç Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu.

http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Din_veya_Inanc_Izleme_Raporu.pdf.

Erişim Tarihi: 12.06.2014.

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi. (2011). Türkiye' de Irk veya Etnik Köken Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/docs/Irk_veya_Etnik_Koken_Izleme_Raporu.pdf. Erişim Tarihi: 12.06.2014.

Buz, S. (2015). Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (53), 268-278.

Bousetta, H. ve Madood, T. (2001). *Eurcities Anti-Discrimination Exchange: Good Practice Guide*. Brussels.

Buz, S., Cankurtaran Öntaş, Ö. ve Hatiboğlu, B. (2013). Opinions of Social Work Students From Turkey on Social Justice. *International Social Work*, 56 (6), 724-742.

Clements, P. ve Spinks, T. (2009). *The Equal Opportunities Handbook: How To Recognize Diversity, Encourage Fairness and Promote Anti-Discriminatory Practice* (4th ed.). Philadelphia: Kogan Page.

Çayır, K. (2012). Yaşçılık/Yaşa Dayalı Ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.), *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar İçerisinde* (s.167-169). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çarkoğlu, B. ve Toprak, A. (2006). *Değişen Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Çuhadar Gürkaynak, E. (2012). Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Anlamak İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir mi?. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar* (s. 257). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Dominelli, L. (2002). *Anti-oppressive Practice In Context*. R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne (Ed.). *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates* (s.3). UK Palgrave: Macmillan.

Göregenli, M. (2012). Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık. *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Der.). *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar İçerisinde* (s. 21). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Graham, J. M. (1999). An African Centered Worldview: Toward a Paradigm for Social Work. *Journal of Black Studies*, 30(1), 103-127.

International Labour Office (2007). Time For Equality At Work: Tackling the Challenges. <http://www.ilo.org/public/english/standards/relm/ilc/ilc96/pdf/rep-i-b.pdf>. Erişim Tarihi: 3 Mart 2014.

International Association of Schools of Social Work. (2004). *Ethics in Social Work: Statements of Principles*. <http://ethics.iit.edu/ecodes/node/3934>. Erişim Tarihi 01.02.2014.

Jyrkinen, M. ve Mckie, L. (2012). Gender, Age and Ageism: Experiences of Women Managers in Finland and Scotland. *Work, Employment and Society*, 26 (1), 61-77.

Moodley, R. (2006). Double, Triple, Multiple Jeopardy. C. Logo ve B. Smith (Ed.). *Anti-Discriminatory Counselling Practice* içerisinde (s.120-135). London: Sage

Payne, M.(2005). *Modern Social Work Theory (3rd ed.)*. Chicago, Ill.: Lyceum Books, Inc.

Sakallı, N. ve Uğurlu, O. (2008). Effects of Social Contact with Homosexual Turkish University Students' Attitudes Towards Homosexuality. *Journal of Homosexuality*, 42 (1), 53-62.

Sullivan, E. (1999). Discrimination and 'Meta-discrimination': Issues for Reflective Practice. *Australian Social Work*, 52 (3), 3-8.

Tarantola, D. (2007). The Interface of Mental Health and Human Rights in Indigenous Peoples: Triple Jeopardy and Triple Opportunity. *Australasian Psychiatry*, 15, 10-17.

Thompson, N.(2001). *Anti-Discriminatory Practice*. Palgrave.

Toker Gökçe, A.(2013). University Students' Perception of Discrimination on Campus in Turkey. *Journal of Higher Education Policy and Management*, 35(1), 72-84.

Okitikpi, T. ve Aymer, C. (2010). *Key Concepts in Anti-Discriminatory Social Work*. London: Sage.

Ortiz, L. ve Jani, J. (2010). Critical Race Theory: A Transformational Model for Teaching Diversity. *Journal of Social Work Education*, 46 (2), 175-193.

Türkiye Değerler Araştırması. (2011). <http://www.connectedvivaki.com/2011-turkiye-degerler-arastirmasi/>. Erişim Tarihi: 10.09. 2014.

Wahler, E. (2012) Identifying and Challenging Social Work Students' Biases. *Social Work: International Journal*,31(8), 1058-1070.

Ward, J. (2004). "Not All Differences Are Created Equal": Multiple Jeopardy in a Gendered Organization. *Gender and Society*,18 (1), 82-102.

Eurobarometer on Discrimination 2015. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/files/factsheet_eurobarometer_fundamental_rights_2015.pdf. Erişim Tarihi. 10 Şubat 2016.

<http://www.dailytelegraph.com.au/lifestyle/mosque-at-lakemba-opens-door-to-sydneys-mind/story-e6frf00i-1225837111285>).